

ERGENLİK DÖNEMİNDE BENLİK KURGUSU GELİŞİMİNİN ANABABANIN ÇOCUK YETİŞTİRME BİÇİMLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Yalçın ÖZDEMİR **

ÖZET

Amaç: Bu çalışmanın amacı ergenlik döneminde benlik kurgusu gelişimini anababanın çocuk yetiştirme biçimleri açısından incelemektir. Bu amaçla araştırmada çocuk yetiştirme biçimleri (otoriter, açıklayıcı otoriter, izin verici şımartan, izin verici ihmalkar) ile özerk, ilişkisel ve özerk-ilişkisel benlik kurgusu arasındaki ilişkiler incelenmiştir. **Yöntem:** Ankara’da bulunan özel lise ve devlet liselerine devam eden, yaşları 15-18 arasında değişen ve alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyden 610’u kız, 523’ü erkek olmak üzere 1133 öğrenci bu çalışmanın araştırma grubunu oluşturmuştur. Katılımcıların benlik kurgusunu ölçmek için “Ailede Özerk-İlişkisel Benlik Ölçeği” ve anababaların çocuk yetiştirme biçimlerini ölçmek için “Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği” kullanılmıştır. **Sonuçlar:** Çalışmanın sonuçları anababaları otoriter olan ergenlerin ilişkisel benlik kurgusu puanlarının; anababaları otoriter ve açıklayıcı otoriter olan ergenlerin özerk-ilişkisel benlik kurgusu puanlarının anababaları izin verici şımartan ve izin verici ihmalkar olan ergenlere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. **Tartışma:** Sonuçlar toplumsallaşma, anababalık ve benlik kurgusu üzerine yapılmış çalışmalara dayanarak tartışılmış ve gelecek çalışmalarla ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Benlik Kurgusu, Özerk Benlik, İlişkisel Benlik, Özerk-İlişkisel Benlik, Çocuk Yetiştirme Biçimleri.

SUMMARY: THE INVESTIGATION OF SELF CONSTRUAL DEVELOPMENT IN ADOLESCENCE IN TERMS OF PARENTING STYLES

Objective: The aim of this study was to examine the self construal development among adolescents in terms of parenting styles. For this purpose the relationships between parenting styles (authoritarian, authoritative, permissive neglecting, permissive indulgent) and autonomous, related and autonomous-related self construal were examined. **Method:** The research group consisted of 1133 (610 females, 523 males) students between ages 15-18 years, from low, middle and high socioeconomic status in Ankara. “Autonomous-Related Self in Family Scale” were used to measure self construal of participants and “Child Rearing Styles Scale” were used to measure parenting styles. **Results:** Results of the study showed that authoritarian parents’ adolescent children’s related self construal scores; authoritarian and authoritative parents’ adolescent children’s autonomous-related self construal scores were higher than adolescents’ scores whose parents permissive neglecting and permissive indulgent.

Conclusion: Findings were discussed in light of the literature on the socialization, parenting and self construals and directions for future research were outlined.

Key words: Self Construal, Autonomous Self, Related Self, Autonomous-Related Self, Parenting Styles.

GİRİŞ

Kültürel ve kültürlerarası psikoloji alanında bağımsız ve karşılıklı bağımlı benlik kurgusu olmak üzere temel olarak iki boyutlu benlik kurgusu ortaya atılmıştır (Markus ve Kitiyama 1991). Benlik kurgusu (self-construal) “kişinin başkaları ile olan ilişkileri ve başkalarından farklı benliği ile ilgili düşüncelerin, duyguların ve eylemlerin toplamı” olarak tanımlanmaktadır (Singelis 1994). İki boyutlu bakış açısına göre bir kültürde benlik kurgusu gelişimi ya özerklik yönünde ya da ilişkisellik yönünde gelişmektedir (Markus and Kitayama 1991, Triandis 1995). Bu görüşe göre genelde batıda, özellikle de Avrupa kökenli Amerikalılar arasında benlik kurgusu gelişimi ile ilgili kültürel amaçlar baş-

kalarından ayrışmayı ve bağımsız olmayı vurgulamaktadır. Böylece, bu kültürlerde doğmuş, yetişmiş ve yaşayan bireylerin çocukluktan itibaren, kendilerini bağımsız ve özerk olarak tanımlama eğiliminde oldukları belirtilmektedir (Markus ve Kitayama 1991, Sampson 2000). Diğer yandan doğu toplumlarında başkalarıyla bütünleşme, aile bağlarına önem verme ve ilişkisellik önemli kültürel amaçlar olarak belirtilmektedir. Buna göre de doğu toplumlarında ya da toplulukçu kültürlerde doğmuş, yetişmiş ve yaşayan bireylerin daha çok bağımlı-ilişkisel benlik geliştirme eğiliminde oldukları belirtilmiştir (Markus ve Kitayama 1991).

Benlik Kurgusu: Özerk, İlişkisel ve Özerk-İlişkisel Benlik

Benlik konusunun incelendiği birçok çalışmada benlik batılı bir kavramsallaştırmayla ele alınmış (Markus ve Kitiyama 1991, Singelis ve ark. 1999)

*Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 107K545 No’lu Hızlı Destek Projesi olarak desteklenen araştırmanın bir bölümüdür.

** Psk. Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniv., Eğitim Fak., Eğitim Bilimleri Bölümü PDR AD, Aydın.

ve bu çalışmalarda “özerklik” ve “ilişkisel” zıt kutuplar olarak değerlendirilmiştir (Kağıtçıbaşı 2005). Ancak, son zamanlardaki çalışmalar bu iki gelişimsel yolun temel insan gereksinimi olduğunu (Assor ve ark. 2002, Ryan ve Deci 2000, Baumeister ve Leary 1995) ve özerklik ile ilişkiselliğin zıt kutuplar olmadığını göstermektedir (Cross ve Madson 1997, Kağıtçıbaşı 1996, 2000, 2005). Ayrıca, bağımsızlık ve özerklik modelinin dünyanın başka birçok yerindeki insanların benlik gelişimlerine uygulanamayacağı belirtilmektedir (Kitayama ve ark. 1997, Markus ve Kitayama 1991). Örneğin, Kitayama ve arkadaşları (1997) Batı kültürlerinden farklı olarak birçok Asya kültüründe bireyler arasındaki bağılılığın çok önemli olduğunu ve benliğin bu sosyal ilişkilere göre şekillendiğini belirtmişlerdir.

Bireylerin benlik kurgularının bağımlı-bağımsız benlik (Markus ve Kitayama, 1991) yönünde gelişimini belirleyen en önemli etmen bireycilik ve toplulukçuluk (Hofstede, 1980, Triandis, 1995) kültürel yönelimleridir. Bireycilik-toplulukçuluk ayrımı açısından Türkiye genel olarak toplulukçu bir toplum olarak sınıflandırılmış (Hofstede 2001) ve bu sınıflamaya paralel olarak Türkiye’deki sosyo-kültürel bağlam geleneksel olarak aile, akrabalar, komşular ve sosyal gruplar arasında yakın bağların önemli olduğu bir kültür olarak tanımlanmıştır (İmamoğlu ve ark. 1993). Ancak aynı zamanda toplumun üst sosyo-ekonomik düzeyinde eğitim düzeyi yüksek kişiler arasında ilişkisel azalmasını gerektirmeyen bireyselleşmeye doğru güçlü bir eğilimin olduğu belirtilmiştir (İmamoğlu 2002; Karadayı 1998). Bu sonuçlar benliğin yalnızca özerk ya da ilişkisel olarak kavramlaştırılmasının da yeterli olamayacağını göstermektedir.

Kağıtçıbaşı (1996, 2000, 2005, 2007) bu eleştirilerden yola çıkarak üç farklı aile örüntüsü içinde ortaya çıkan üç farklı benlik kurgusunun (özerk, ilişkisel ve özerk-ilişkisel) gelişimini açıklayan bir model önermiştir. Kağıtçıbaşı’na göre Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sosyo-ekonomik değişimlerle birlikte aile bireyleri arasında maddi bağımlılıklar azalsa da duygusal bağımlılıklar devam etmekte ve bu değişimler ailelerin çocuk yetiştirme biçimlerini etkilemektedir. Maddi bağımlılıklar azaldıkça ya da ailenin refahı için çocuğun maddi katkısının öneminin azalması nedeniyle artık çocuğun özerkliği bir tehdit olarak algılanmamakta ve çocukların özerklikleri daha fazla desteklenmek-

tedir. Ancak, duygusal bağımlılıklara hala önem verilmesi nedeni ile de çocuğun ailesine yakın ve bağlı olması istenmektedir. Kağıtçıbaşı (1996, 2000), sosyo ekonomik gelişmeler sonucu ortaya çıkan aile değişimlerinin, özerklik ve ilişkisel bir araya getiren “özerk-ilişkisel benlik” kavramını ortaya atarak yazında var olan bağımsız ve karşılıklı bağımlı benlik boyutlarına yeni bir boyut eklemiş ve benlik kurgusu ile ilgili üç boyutlu bir yapı ileri sürmüştür.

Hangi benlik kurgusunun daha baskın olacağı, genel anlamda içinde yaşanılan kültürden ve özel olarak aile içindeki toplumsallaşmadan etkilenmektedir (Kağıtçıbaşı 2000). Kültürel değer yönelimleri (bireycilik-toplulukçuluk) üzerine yapılan araştırmalar kişinin yaşadığı kültürün benlik gelişimi üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Markus ve Kitayama (1991) ve Yamada ve Singelis (1999) gibi araştırmacılar kültürün benlik kavramının oluşumunu yönlendirdiğini ve şekillendirdiğini vurgulamışlardır. Bu nedenle, belirli kültür ya da toplumlarda yetişen bireylerin genel anlamda o kültürdeki bireycilik ve toplulukçuluk değer yönelimlerine paralel olarak benlik kurgusu geliştirdikleri söylenebilir. Genel olarak kültürün benlik kurgusunun gelişimi üzerinde etkili olduğu yaygın olarak kabul görse de (Markus ve Kitayama 1991, Yamada ve Singelis 1999), anababaların benlik kurgusunun gelişimi üzerine etkileri henüz görülürken yeterince incelenmemiştir.

Çocuk Yetiştirme Biçimleri ve Benlik Kurgusu Gelişimi

Kağıtçıbaşı (2000) çocuk yetiştirme biçimleri ve benlik kurgusu gelişimi arasındaki ilişkileri açıklayan “Aile Değişim Modeli”ni önermiştir. Modelde refah düzeyi yüksek, kentleşmiş ve sanayileşmiş toplumlarda bağımsızlık aile modelinin daha yaygın olduğu ve bu aile modelinin çocuk yetiştirme biçimleri açısından izin verici şımartan çocuk yetiştirme biçimini tanımladığı belirtilmektedir. İzin verici şımartan çocuk yetiştirme biçimi içerdiği yüksek kabul/ilgi düzeyi, düşük denetim ve kontrol düzeyi ile özerk benliğin gelişimine ortam hazırlamaktadır. Kırsal bölgelerde yaygın olan karşılıklı bağımlılık aile modelinde otoriter çocuk yetiştirme biçimi egemendir ve bu çocuk yetiştirme biçimi içerdiği yüksek kontrol ve düşük kabul/ilgi ile ilişkisel benlik kurgusunun gelişimine ortam hazırlamaktadır. Bağlılık kültürüne

sahip gelişmiş ve kentleşmiş bölgelerde yaygın olan karşılıklı duygusal bağlılık aile modelinde ise hem kontrol, hem de kabul/ilgi yüksektir. Açıklayıcı otoriter (demokratik) çocuk yetiştirme biçimini tanımlayan bu aile modeli içerdiği hem kontrol hem de özerklik desteği ile özerk-ilişkisel benlik kurgusunun gelişimine ortam hazırlamaktadır (Kağıtçıbaşı 2000).

Sonuç olarak, kültürel ve kültürlerarası çalışmalarda farklı benlik kurguları ve bunlarla ilişkili davranışlar çalışılmış ya da farklı modeller önerilmiş olsa da, benlik kurgularını ortaya çıkaran toplumsallaşma süreci ve buna ilişkin ayrıntılar görgül olarak ele alınmamıştır. Bu kapsamda, bu çalışmanın temel amacı, ergenlik döneminde benlik kurgusu gelişimini anababanın çocuk yetiştirme biçimleri açısından incelemektir. Bu amaçla çalışmada ergenlerde özerk, ilişkisel ve özerk-ilişkisel benlik kurgusu gelişimi ile anababanın çocuk yetiştirme biçimleri (otoriter, açıklayıcı otoriter, izin verici şımartan ve izin verici ihmalkâr) arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Bu çalışmada, araştırma grubu 15–18 yaşlarında, Ankara merkezde farklı SED’den lise 1. 2. ve 3. sınıflarda öğrenim gören 1133 öğrenciden oluşmuştur. Ölçme araçlarının uygulanacağı okullar bu okullara devam eden öğrencilerin sosyo-ekonomik durumları dikkate alınarak amaçsal (purposive) örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Amaçsal örneklemede araştırmacı evrenle ilgili daha önceki bilgilerine ve araştırmanın özel amacına dayanarak bir örneklem belirlemektedir (Fraenkel ve Wallen 1993, s. 87). Araştırma grubunun belirlenmesinde, amaçsal örnekleme çeşitlerinden, maksimum çeşitlilik yöntemi benimsenmiş, bu bağlamda evrenin temsil yeteneği göz önünde bulundurularak üst, orta ve alt sosyo-ekonomik düzeye sahip öğrencilerin devam ettiği okullar seçilmiş ve ölçme araçları bu okullarda uygulanmıştır. Çalışmaya Yıldırım Beyazıt Endüstri Meslek Lisesinden 92, Yıldırım Beyazıt Kız Meslek Lisesinden 71, Niğbolu Lisesinden 142, Başkent Lisesinden 186, Cumhuriyet Lisesinden 130, Ayrancı Lisesinden 181, Milli Piyango Anadolu Lisesinden 117, Yavuz Sultan Selim Anadolu Lisesinden 82 ve Ankara Üniversitesi Geliştirme Vakfı Özel Lisesinden 132 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerin 610’ unu (% 54) kız, 523’ünü (% 46) erkek

öğrenci oluşturmuştur. Araştırma gurubundaki ergenlerin yaş ortalaması 16.37 (SS=1.10) ve yaş aralığı 15-18’dir. Gurubun % 29’unu (332) 9. sınıf, % 30’unu (338) 10. sınıf ve % 41’ini (463) ise 11. sınıfa devam eden öğrenciler oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Benlik Kurgusu

Araştırmada benlik kurgusunu ölçmek için Kağıtçıbaşı (2007) tarafından geliştirilen “Ailede Özerk-İlişkisel Benlik Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek ilişkisellik, özerklik ve özerk-ilişkisel olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Katılımcılardan ölçekteki 22 maddenin her birine ne ölçüde katıldıklarını beşli dereceleme ölçeğinde işaretleyerek belirtmeleri istenmektedir.

Ölçeğin ilişkisellik boyutu ilişkisel benlik kurgusunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu alt ölçekteki 9 madde psikolojik ve maddi açıdan kişinin ailesiyle olan yakın ilişkisini ölçmektedir. Örnek olarak “Kendimi aileme gönülden bağlı hissederim” maddesi verilebilir. Yine 9 maddeden oluşan özerklik boyutu özerk benlik kurgusunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Buradaki maddeler kişinin ailesiyle olan ilişkisinde özerklik düzeyini ölçmektedir. Örnek olarak “Kendimi ailemden bağımsız hissederim” ve “Ailemin düşündüğü gibi düşünmek zorunda değilim” maddeleri verilebilir. Özerk-ilişkisel boyutu olan son boyut özerk-ilişkisel benlik kurgusunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu alt ölçekteki 4 madde kişinin ailesine olan bağlılığını ve özerklik düzeyini bir arada ölçmektedir. Örnek madde olarak “Bir kimse kendisini ailesine hem duygusal olarak bağlı, hem de özgür hissedebilir” maddesi verilebilir. Her alt boyuttan alınan toplam puanın yüksekliği, o boyutun ifade ettiği tutumun yüksekliğini ortaya koymaktadır.

Kağıtçıbaşı (2007) Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısını özerk benlik, ilişkisel benlik ve özerk-ilişkisel benlik boyutları için sırasıyla .84, .84, ve .77 olarak vermiştir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı özerk benlik boyutu için .69, ilişkisel benlik boyutu için .77, özerk-ilişkisel boyutu için ise .73 olarak bulunmuştur.

Çocuk Yetiştirme Biçimleri

Çocuk yetiştirme biçimlerini ölçmek için Maccoby ve Martin’in (1983) önerdiği boyutlar

ile Lamborn ve arkadaşlarının (1991) çalışmaları örnek alınarak Sümer ve Güngör (1999) tarafından yeni maddeler eklenerek geliştirilmiş olan "Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin orijinali 24 madde içermekte ve maddeler beşli derecelendirme üzerinden değerlendirilmektedir. Daha sonra Güngör (2000) tarafından uygulanan faktör analizi sonucu ölçekteki madde sayısı 22'ye düşmüştür. Bu çalışmada 22 maddelik bu form kullanılmıştır. Anne ve baba için ayrı ayrı uygulanan ölçekte çocuk yetiştirme biçimlerinin altında yatan kabul/ilgi boyutunu ölçmek için 11 ve sıkı denetim/kontrol boyutunu ölçmek için 11 madde yer almaktadır. Kabul/ilgi boyutu anne babanın çocuğu kabul etmesini, anlamasını ve çocuğuna gösterdiği sevgiyi ve ilgiyi değerlendirmektedir. Kontrol boyutu, anababının çocuğun davranışlarını sınırlandırmasını, izlemesini ve çocukların disipline edilmesini içermektedir (Sümer ve Güngör 1999). Her alt boyuttan alınan toplam puanın yüksekliği, o boyutun ifade ettiği tutumun yüksekliğini ortaya koymaktadır.

"Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği"nden boyutlar ve kategorik olmak üzere iki düzeyde bilgi alınabilmektedir. Boyutlar temelinde kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol; kategorik olarak ise her iki boyutta medyan değerinin üstünde puan alanlar "açıklayıcı otoriter", altında puan alanlar ise "izin verici/ihmkar" anababalar olarak sınıflandırılmaktadır. Kabul/ilgi boyutunda medyanın üstünde, sıkı denetim/kontrol boyutunda medyanın altında puan alanlar "izin verici/şımartıcı"; kabul/ilgi boyutunda medyanın altında, sıkı denetim/kontrol boyutunda medyanın üstünde puan alanlar ise "otoriter" anababalar olarak sınıflandırılmaktadır (Sümer ve Güngör 1999). Yazında bu dörtlü sınıflamanın çeşitli araştırmalarda kullanıldığı görülmektedir (Lamborn ve ark. 1991; Steinberg ve ark. 1994). Yalnızca boyutların kullanıldığı araştırmalar da bulunmaktadır (örneğin, Güngör, 2000). Bu araştırmada, dörtlü sınıflama kullanılmıştır.

Güngör (2000) çalışmasında "Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği"nin güvenilirlik ölçümü olarak iç tutarlılık sayılarını annenin gösterdiği kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutu için sırasıyla .81 ve .79; babanın gösterdiği kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutu için sırasıyla .91 ve .90 olarak bulmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı anneden alınan kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutu için sırasıyla .74 ve .79; babadan alınan kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutu için

sırasıyla .88 ve .78 olarak bulunmuştur.

İşlem

"Ailede Özerk-İlişkisel Benlik Ölçeği" ve "Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği" katılımcılara okullarda gönüllülük esasına dayalı olarak grup uygulamaları şeklinde uygulanmıştır. Katılımcılara öncelikle araştırmanın amacına yönelik kısa bir bilgi verilmiş ve ardından uygulamaya geçilmiştir. Katılımcılardan kimlik bilgileri istenmemiştir. Ölçeklerin uygulanması 20-25 dakika arasında değişmiştir. Araştırma verileri Şubat 2008- Haziran 2008 tarihleri arasında toplanmıştır.

Veri Analizi

Anababadan algılanan çocuk yetiştirme biçimlerine göre ergenlerin benlik kurgularında bir fark olup olmadığını belirlemek için Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) kullanılmıştır. Çocuk yetiştirme biçimlerinin temel etkisi Multivariate F değeri ile gösterildikten sonra, Bonferroni düzeltilmesi yapılmış Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ve Çoklu Karşılaştırma Testi (Post-hoc test) uygulanmıştır.

BULGULAR

Ergenlerin benlik kurgusunun anababalarının çocuk yetiştirme biçimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için "Ailede Özerk-İlişkisel Benlik Ölçeği" ve "Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği"nden elde edilen puanlara çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır.

Anne Çocuk Yetiştirme Biçimi ve Ergenlerin Benlik Kurguları

Ergenlerin özerk benlik, ilişkisel benlik ve özerk-ilişkisel benlik kurgularının annenin çocuk yetiştirme biçimine göre (açıklayıcı otoriter, otoriter, izin verici şımartan ve izin verici ihmkar) farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla çok yönlü varyans analizi (MANOVA) gerçekleştirilmiş ve sonuçlar annenin çocuk yetiştirme biçiminin üç ayrı benlik kurgusu üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğunu göstermiştir ($\lambda=.945$, $F=(9, 2735)=7.128$, $p<.001$).

Verilerin analizinde, grup sayısının fazla olması hata payının artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle Bonferroni düzeltmesi (correction)

yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi anlamlılık düzeyi/bağımlı değişken sayısı formülü ile belirlenmektedir (Miller, 1991). Anlamlılık düzeyi, bağımlı değişken sayısı 3 olduğu için $0.05/3=0.016$ olarak belirlenmiştir.

MANOVA sonucunda F değerinin anlamlı çıkması nedeni ile Bonferroni düzeltmesi yapılmış tek yönlü varyans analizleri incelenmiştir. Tek yönlü ANOVA'lar için I. tip hatayı kontrol etmek amacıyla Bonferroni düzeltmesi kullanıldığından her bir ANOVA .016 önem düzeyinde test edilmiştir. Sonuçta ANOVA'lar; anne çocuk yetiştirme biçimi değişkenine ilişkin ilişki benlik kurgusu ($F(3,1126)=4.473, p<.01$) ve özerk-ilişkisel benlik kurgusu puanları arasındaki farkın anlamlı ($F(3,1126)=18.889, p<.001$) olduğunu göstermiştir. Analiz sonuçları anne çocuk yetiştirme biçimlerine göre özerk benlik kurgusunda gözlenen farkın ise istatistiksel olarak anlamsız ($F(3,1126)=2.255, p>.016$) olduğunu göstermiştir.

İlişkisel ve özerk-ilişkisel benlik kurgusu boyutlarında anne çocuk yetiştirme biçimi değişkenine bağlı farklılığın hangi çocuk yetiştirme biçimleri arasında olduğunu belirlemek amacıyla ikili grup karşılaştırmaları yapılmıştır. İkili karşılaştırma sonuçları, ergenlerin ilişki benlik kurgusu puanları arasında annenin çocuk yetiştirme biçimine göre anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Anneleri otoriter ergenlerin ilişki benlik kurgusu puan ortalamaları ($=34.93$) anneleri izin verici şımartan ($=33.82$) olanlara göre daha yüksektir. Sonuçlar, ayrıca ergenlerin özerk-ilişkisel benlik kurgusu puanlarının da annenin çocuk yetiştirme biçimine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Anneleri açıklayıcı otoriter ($=17.39$) ve otoriter ($=17.76$) olan ergenlerin özerk-ilişkisel benlik kurgusu puan ortalamaları anneleri izin verici şımartan ($=16.12$) olanlara göre daha yüksektir.

Baba Çocuk Yetiştirme Biçimi ve Ergenlerin Benlik Kurguları

Ergenlerin özerk benlik, ilişki benlik ve özerk-ilişkisel benlik kurgusu puanlarının babanın çocuk yetiştirme biçimine göre incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen çok yönlü varyans analizi (MANOVA) sonuçları babanın çocuk yetiştirme biçiminin üç ayrı benlik kurgusu üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğunu

göstermiştir ($\lambda=.955, F(9, 2682)=7.128, p<.001$). MANOVA sonucunda F değerinin anlamlı çıkması nedeni ile Bonferroni düzeltmesi yapılmış tek yönlü varyans analizleri incelenmiştir. Tek yönlü ANOVA'lar için I. tip hatayı kontrol etmek amacıyla Bonferroni düzeltmesi kullanıldığından her bir ANOVA .016 önem düzeyinde test edilmiştir. Sonuçlar baba çocuk yetiştirme biçimi değişkenine ilişkin ilişki benlik kurgusu ($F(3,1104)=3.966, p<.01$) ve özerk-ilişkisel benlik kurgusu puanları arasındaki farkın anlamlı ($F(3,1104)=14.698, p<.001$) olduğunu ortaya koymuştur. Babanın çocuk yetiştirme biçimine göre ise özerk benlik kurgusunda gözlenen farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür ($F(3,1104)=1.910, p>.016$).

İlişkisel ve özerk-ilişkisel benlik kurgusu boyutlarında baba çocuk yetiştirme biçimi değişkenine bağlı farklılığın hangi çocuk yetiştirme biçimleri arasında olduğunu belirlemek amacıyla ikili grup karşılaştırmaları yapılmıştır. İkili karşılaştırma sonuçları ergenlerin ilişki benlik kurgusu puanları arasında babanın çocuk yetiştirme biçimine göre anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Babaları otoriter olan ergenlerin ilişki benlik kurgusu puan ortalamaları ($=34.97$) babaları izin verici şımartan ($=33.99$) ve izin verici ihmalkar ($=33.87$) olanlara göre daha yüksektir. Sonuçlar, ayrıca, özerk-ilişkisel benlik kurgusu puanlarının da babanın çocuk yetiştirme biçimine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Babaları açıklayıcı otoriter ($=17.54$) ve otoriter ($=17.70$) olan ergenlerin özerk-ilişkisel benlik kurgusu puan ortalamaları babaları izin verici şımartan ($=16.41$) ve izin verici ihmalkar ($=16.75$) olanlara göre daha yüksektir.

TARTIŞMA

Ergenlerin benlik kurgularının anababının çocuk yetiştirme biçimine göre karşılaştırılması anlamlı sonuçlar ortaya koymuştur. Ergenlerin özerk benlik kurguları anababının çocuk yetiştirme biçimine göre farklılık göstermezken, ilişki benlik ve özerk-ilişkisel benlik kurguları farklılık göstermektedir. Buna göre, anababaları otoriter olan ergenlerin ilişki benlik kurgusu puanları anababaları izin verici olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuca göre, toplulukçu değerlerin egemen olduğu toplumsallaştırma uygulamalarının Türk ergenlerin benlik kurgu-

larını daha çok ilişkisel olarak tanımlamalarına neden olduğu söylenebilir. Özellikle batıda yapılan çalışmalarda anababanın uyguladığı kontrolün (otoriter çocuk yetiştirme biçimi) özerkliğin gelişimini sınırlandıracağı, anababaya bağlılığı artıracığı vurgulanmıştır (Maccoby ve Martin 1983; Steinberg ve ark. 1989). Ancak aşağıda da tartışıldığı gibi bu çalışmada anababasının otoriter olarak algılayan ergenlerin özerk-ilişkisel benlik kurgusu da daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç Batıda yapılan ve anababa kontrolünün özerkliğin gelişimini sınırlandırdığını gösteren sonuçlarından farklılık göstermektedir. Bir başka ifadeyle bu sonuç, Türk kültüründe anababa kontrolünün yalnızca aileye bağımlılığı artırmasından çok hem aile ilişkilerinin hem de özerkliğin önemli olduğu benlik gelişimi açısından yorumlanabilir.

Anababaları açıklayıcı otoriter ve otoriter olan ergenlerin özerk-ilişkisel benlik kurgusu puanlarının yüksek çıkması Kağıtçıbaşı'nın (1996, 2000, 2007) önerdiği "özerk-ilişkisel benlik" kavramını desteklemektedir. Yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler sonucu ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık aile modeli ve onun tanımlayıcı özelliği olan açıklayıcı otoriter çocuk yetiştirme biçimi (hem özerklik desteğini hem de kontrolü içeren biçim) özerklik ve ilişkiselliği bir araya getirmektedir. Kağıtçıbaşı (2000) çocuk yetiştirme biçimleri açısından hem ilgi/yakınlık hem de kontrol içeren açıklayıcı otoriter çocuk yetiştirme biçiminin özerk-ilişkisel benliğin ortaya çıkmasına uygun ortam sağlayacağını belirtmiştir.

İlgi/yakınlığın düşük, kontrolün ise yüksek olduğu çocuk yetiştirme biçimini tanımlayan otoriter çocuk yetiştirme biçimi açısından ise özellikle batıda yapılan çalışmalarda anababanın uyguladığı kontrolün özerkliğin gelişimini sınırlandıracağı, anababaya bağlılığı artıracığı vurgulanmıştır (Maccoby ve Martin 1983; Steinberg ve ark. 1989). Bu çalışmada anababası otoriter olarak gruplanan ergenlerin ilişkisel benlik kurgusu yanında özerk-ilişkisel benlik kurgusu puanının da yüksek çıkması, özerklik boyutu için Türkiye'nin kültürel ortamında anababa kontrolünün çok olumsuz algılanmaması ile ilişkili olabilir. Daha önceki çalışmalarda da anababa kontrolü açısından kültürlerarası farklılıklar olduğu, doğu toplumlarında anababa kontrolünün batı kültürlerindeki gibi olumsuz sonuçlarının olmayabileceği belirtilmiştir (Kağıtçıbaşı 2007). Kısaca söylenecek olursa, sıkı

denetim/kontrol içeren otoriter anababalığın özerkliği de içeren özerk-ilişkisel benlik gelişimi ile ilişkili bulunması Türk toplumunda anababa kontrolünün ergenler tarafından ilgi olarak algılanması ile ilişkili olabilir (Kağıtçıbaşı 1970, Kindap ve Sayıl 2007, Sümer ve Güngör 1999, Yılmaz 2001). Kapçı ve Küçüker (2006) "Anababaya Bağlanma Ölçeği"nin (Parental Bonding Instrument) geçerlik ve güvenilirliğini inceledikleri çalışmalarında özgün ölçekte aşırı koruma/kontrol boyutunda yer alan kontrol maddelerinin ilgi boyutunda yer aldığını bulmuşlardır. Yazarlara göre anababanın kontrol davranışları batı kültüründe aşırı koruyucu anababalık örüntüsünün bir parçası iken, Türk kültüründe ise ilgili anababalık davranış örüntüsünün bir parçasıdır.

Ergenlerin özerk benlik kurgusu puan ortalamalarının anababanın çocuk yetiştirme biçimine göre farklılık göstermemesi bu konuda var olan alanyazının önemli bir bölümünden farklı bir bulgudur. Çalışmalarda anababanın sıkı denetim kontrolünün ergenin özerkliğini sınırlandıran bir etkiye sahip olduğu (Maccoby ve Martin 1983, Steinberg, Elmen ve Monts 1989) daha önce de vurgulanmıştı. Bu çalışmalara göre anababa çocuk yetiştirmede itaati, bağımlılığı ve kontrolü ön plana çıkarmışsa, çocukta özerk benlik kurgusunun gelişimi engellenmektedir. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi özerk benliğin gelişiminde kontrolün düşük olduğu izin verici çocuk yetiştirme biçiminin uygun ortam yaratacağı ileri sürülmüştür (Kağıtçıbaşı 2000). Ancak yukarıda ifade edildiği gibi Türk toplumunda kontrolün batıda algılandığı gibi olumsuz algılanmamasının (Kağıtçıbaşı 2007) bu sonuç üzerinde de etkili olabileceği düşünülmektedir. Kontrolün çocuk yetiştirme biçimleri içinde düşük ya da yüksek olması (çocuk yetiştirme biçimleri ilgi ve kontrol boyutlarının çarpazlanmasından oluşmaktadır) özerk benlik kurgusu gelişimi açısından bir farklılık yaratmaktadır.

Bu çalışmanın sonuçlarına dayanarak gelecek araştırmalar ve uygulama için bazı önerilerde bulunulabilir. Yurt dışında yapılan çalışmalarda kişilerin benlik kurgularının sosyo-duygusal gelişimleri üzerinde etkili olduğu gösterilmiştir (Markus ve Kitayama 1991, Lam 2006). Örneğin Deci ve Ryan (2000) benlik kurgusunun temel boyutları olan özerklik ve bağımlılık gereksiniminin doyurulmasının öznel iyi oluş için çok

önemli olduğunu vurgulamışlardır. Başka çalışmalarda da özerkliğin desteklenmesinin öznel iyi oluş üzerindeki önemi gösterilmiştir (Stevenson, Maton ve Teti, 1999; Young ve ark., 1995). Ancak, özellikle gençlerde özerklik gelişiminin ya da özerkliğin anababa tarafından desteklenmesinin öznel iyi oluşu olumlu etkilediğini gösteren çalışmalar çoğunlukla bireyci Batı toplumlarında yapılmış çalışmalardır. Bu çalışmanın sonuçları, hem geleneksel değerleri hem de bireyciliğe dayanan batı değerlerini bir arada barındırdığı belirtilen Türk kültüründe özerk, ilişkisel ve özerk-ilişkisel benlik kurgusu gelişiminin gençlerin düşünce, duygu ve davranışları üzerinde nasıl bir etkisinin olduğu üzerine yeni araştırmalar yapılmasına ışık tutabilir.

Bu çalışmada, özerkliğin ve ilişkiselliğin bir arada var olabileceği sentezi desteklemiş ve alanyazında uzun süredir ikili olarak (özerk ya da ilişkisel) ele alınan (Markus ve Kitiyama 1991) benlik kurgusunun çok boyutluluğu gösterilmiştir. Böylece de Kağıtçıbaşı (1996, 2000, 2005, 2007) tarafından önerilen üç boyutlu benlik modeline ve bunun anababanın çocuk yetiştirme biçimleri ile olan ilişkisine önemli bir destek sunulmaktadır. Ancak özerkliğin ve ilişkiselliğin birlikteliğinin yanında bu kavramların da kendi içinde çok boyutlu bir yapısı olabileceği belirtilmektedir. Örneğin, Raeff (2004) özerklik açısından kendini zihinsel olarak ayırık hissetme, fiziksel olarak ayırık olma, kendi davranışlarının kaynağı olarak kendini görme, kendine güven, kendi başına hareket etme gibi çok boyutluluğun söz konusu olduğunu belirtmiştir. İlişkisel benlik için de genel sosyallik, sosyal olaylara ve konulara ilgi duyma, sosyal etkinliklere katılmayı sevme ve özel ilişkileri önemseme (aile, arkadaşlık ilişkisi gibi) gibi farklı boyutların olabileceğini önermektedir. Buna dayanarak gelecek çalışmalarda özerklik ve ilişkisellik kavramının bu çok boyutlu yapısı da dikkate alınmalıdır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan ilki araştırmada çocuk yetiştirme biçimlerinin yalnızca ergenlerin algıları üzerinden değerlendirilmiş olmasıdır. Bu çalışmada sadece kentte yaşayan ergenlerin araştırmanın katılımcılarını oluşturmuş olması da diğer bir sınırlılığı oluşturmaktadır. Daha önceki bazı çalışmalarda kırsal kesimde yaşayanların şehirde yaşayanlara göre daha geleneksel olduğu gösterilmiştir (Freeman 1997) ve benlik kurgusu üzerine yapılacak çalışmalarda bölgesel farklı-

lıkların dikkate alınması gerektiği önerilmektedir. Bu nedenle gelecek çalışmalarda farklı yerleşim yerlerinden, örneğin kırsal kesim gençliği de araştırmalara dahil edilmelidir. Ayrıca, bu araştırmaya sadece liseye devam eden ve aileleri ile yaşayan ergenler katılmıştır. Farklı gruplarda, örneğin ailesinden ayrı yaşayan üniversite gençliğinde, çalışan gençler arasında bu sonuçlar farklılık gösterebilir. Daha sonra yapılacak çalışmalarda bu kesimlerin de araştırmaya dahil edilmesi yararlı olacaktır.

Bu çalışmanın bir sınırlılığı da kesitsel bir çalışma olmasıdır. Anababanın çocuk yetiştirme biçimleri, aile ilişkileri, aile bütünlüğü gibi çeşitli etmenlerin boylamsal bir çalışmada benlik kurgusu üzerine etkilerinin incelenmesi daha ayrıntılı bilgi sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Assor A, Kaplan H, Roth G (2002) *Choice is good but relevance is excellent: Autonomy affecting teacher behaviors that predict students' engagement in learning.* Br J Educ Psychol 72, 261-278.
- Baumeister R, Leary MR (1995) *The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation.* Psychol Bull 117, 497-529.
- Cross SE, Madson L (1997) *Models of the self: Self-construal theory and gender.* Psychol Bull 122, 5-37.
- Freeman MA (1997) *Demographic correlates of individualism and collectivism: A study of social values in Sri Lanka.* J Cross-Cultural Psychol 28, 321-341.
- Güngör D (2000) *Bağlanma stillerinin ve Zihinsel modellerin Kuşaklararası Aktarımında Anababalık Stillerinin Rolü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Hofstede G (2001) *Culture's consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations.* Thousand Oaks, Sage Publications, Calif.
- Holden G, Miller P (1999) *Enduring and different: A meta-analysis of the similarity in parent's child rearing.* Psychol Bull 125, 223-254.
- İmamoğlu EO (2002) *Doğu-Batı kavşağında benlik: Dengeli ayrışma-bütünleşme modeli. Sözel Bildiri, 12. Psikoloji Kongresi, Ankara, Türkiye.*

ÖZDEMİR

- İmamoğlu EO (2003) *Individuation and relatedness: Not opposing but distinct and complementary*. *Genetic Soc Gen Psychol Monographs* 129(4), 367-402.
- İmamoğlu EO, Küller R, İmamoğlu V ve ark. (1993) *The social psychological worlds of Swedes and Turks in and around retirement*. *J Cross-Cultural Psychol* 24, 26-41.
- Kağıtçıbaşı Ç (1970) *Social norms and authoritarianism: A Turkish-American comparison*. *J Personality and Soc Psychol* 16, 444-451.
- Kağıtçıbaşı Ç (1996) *Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez*. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11, 36-44.
- Kağıtçıbaşı Ç (2000) *Kültürel Psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile*. Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı Ç (2005) *Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family*. *J Cross-Cultural Psychol* 36, 4, 403-422.
- Kağıtçıbaşı Ç (2007) *Family, Self, and Human Development Across Cultures, Theory and Applications (2nd ed.)*. Lawrence Erlbaum Associates, London .
- Kapçı EG, Küçükler S (2006) *Anababaya bağlanma ölçeği: Türk üniversite öğrencilerinde psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi*. *Türk Psikiyatri Dergisi* 17(4):286-295.
- Karadayı F (1998) *İlişkili özerklik: Kavramı, ölçülmesi, gelişimi ve toplumsal önemi, gençlere ve kültüre özgü değerlendirmeler*. Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- Kindap Y, Sayıl M (2007) *Ergenlerde arkadaş niteliği ile ebeveyn akran yönetimi arasındaki ilişkide aneden algılanan kontrolün aracı rolünün incelenmesi*. Sözel Bildiri 1. Psikoloji Lisansüstü Öğrencileri Kongresi, İzmir, Türkiye.
- Kitayama S, Markus HR, Matsumoto H ve ark. (1997) *Individual and collective processes in the construction of the self: Self-enhancement in the United States and self-criticism in Japan*. *J Personality and Soc Psychol* 72,1245-1267.
- Lam BT (2006) *Self-construal and socio-emotional development among Vietnamese-American adolescents: An examination of different types of self-construal*. *Int J Behav Dev* 30(1), 67-75.
- Lamborn SD, Mounts NS, Steinberg L ve ark. (1991) *Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families*. *Child Dev* 62, 1049-1065.
- Maccoby EE, Martin JA (1983) *Socialization in the context of the family: Parent-child interaction*. In P. H. Mussen (Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 4. Socialization, Personality, and Social Development 4th ed*. Wiley, New York.
- Markus HR, Kitayama S (1991) *Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation*. *Psychol Rev* 98, 224-253.
- Raeff C (2004) *Within-culture complexities: Multifaceted and interrelated autonomy and connectedness characteristics in late adolescent selves*. *New Directions For Child and Adolesc Dev* 104, 61-78.
- Ryan RM, Deci EL (2000) *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being*. *Am Psychologist* 55, 68-78.
- Sampson EE (2000) *Reinterpreting individualism and collectivism*. *Am Psychologist* 55, 1425-1432.
- Singelis TM (1994) *The measurement of interdependent and independent self-construal*. *Personality Soc Psychol Bull* 20, 580-591.
- Singelis TM, Bond MH, Sharkey WF ve ark. (1999) *Unpacking culture's influence on self-esteem and embarrassability*. *J Cultural Psych*, 30(3), 315-341.
- Steinberg L, Elmen J, Mounts N (1989) *Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents*. *Child Dev* 60, 1424-1436.
- Steinberg L, Lamborn SD, Darling N ve ark. (1994) *Over-time in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families*. *Child Dev* 65, 754-770.
- Sümer N, Güngör D (1999) *Çocuk yetiştirme stillerinin bağlanma stilleri, benlik değerlendirmeleri ve yakın ilişkiler üzerindeki etkisi*. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14, 35-58.
- Triandis HC (1995) *Individualism and Collectivism*. Westview Press Colorado.
- Yamada AM, Singelis T (1999) *Biculturalism and self-construal*. *Int J Intercultural Relations*, 23(5) 697-709.
- Yılmaz A (2000) *Anne-baba tutum ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik çalışması*. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 7(3), 160-172.